

ТАШАББУСЛИ БЮДЖЕТЛАШТИРИШДА ИЖТИМОЙ СОҲАНИНГ МУАММОЛАРИНИ ҲАЛ ҚИЛИНИШИ

Касимова Гуляр Ахматовна

Тошкент молия институти "Бюджет ҳисоби ва газначилик иши" кафедраси
профессори, иқтисод фанлари номзоди

Тошкент, Ўзбекистон. Email: kasimovagulyora1960@gmail.ru

ORCID: 0000-0002-9997-6104

SOLVING PROBLEMS OF THE SOCIAL SPHERE WITH INITIATIVE BUDGETING

Kasimova Gulyr Axmatovna

professor of the department "Budget accounting and treasury work" in
Tashkent Institute of Finance

Tashkent, Uzbekistan Email: kasimovagulyora1960@gmail.ru

ORCID: 0000-0002-9997-6104

JEL Classification: G3, G31

Аннотация. Мақолада "ташаббусли бюджетлаштириш" амалиёти тўғрисидаги назарий ёндашувлар тадқиқ қилинган. Бюджет тизимини бошқариш тизимида ташаббусли бюджетлаштиришнинг тутган ўрни, ижтимоий-иқтисодий моҳияти ҳамда таъкилий-ҳуқуқий асослари кўрсатилган. Ўзбекистон Республикасининг ўрта муддатга мўлжалланган бюджет сиёсатида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида бюджет очиқлигини янада ошириш, бюджет маблағлари сарфланишида жамоатчилик назоратини кучайтиришни таъминлаш мақсадида аҳолининг бюджет маблағларини тақсимлаш жараёнидаги фаол иштирокини янада кенгайтириш масалалари ёритилган. «Давлат-инсон учун» тамойили асосида давлат бошқаруви органларининг ҳудудларда ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилишдаги масъулияти ва жавобгарлигини кучайтириш ҳамда уларнинг стратегик йўналишларни режалаштиришига қаратилган янги тизим яратиш мақсадида ҳар бир тармоқ ва ҳудуд бўйича қабул қилинган

дастурлар ижроси юзасидан раҳбарларнинг ҳисобот бериш тартиби каби замонавий тизим ўрганилган. Маҳаллий бюджетларда "Ташаббусли бюджет" натижаларини маҳаллалар кесимида аниқлаш, "Менинг йўлим", "Обод маҳалла" лойиҳаси доирасида голиблар, шакллантирилган таклифлар асосидаги тадбирларни молиялаштириш механизмига муаллифлик ёндашуви ва қарашлари баён этилган. Шунингдек, маҳаллий бюджет харажатларини шакллантириш жараёнида маҳаллий ҳокимият органлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш ва коррупциявий ҳолатларнинг олдини олиш талаблари ёритилган. Мазкур мақолада сўнгги йилларда хорижий мамлакатларда давлат бюджетини бошқаришда, маҳаллий бюджет харажатларини шакллантиришда рўй берган қатор ўзгаришлар, янгиликлар, трендлар ва бюджет тизимининг долзарб муаммоларини ҳал қилиш маҳорати, бюджет ижросида давлат молиявий назорати бўйича чора-тадбирларининг ишлаб чиқилиши ва бошқалар келтириб ўтилган. Бюджет тизимини бошқаришда ташаббусли бюджетга бўлган заруратни илмий исботлашга ҳаракат қилинган, мавзуга оид хорижий

тажрибалар ўрганилган ҳамда иқтисодчи-олимларнинг тадқиқот ишларидан ҳаволалар келтирилган.

Abstract. Theoretical approaches to the practice of "initiative budgeting" are explored in the article. The role of initiative budgeting in the management system of the budget system, its socio-economic nature and organizational-legal foundations are shown. In the medium-term budget policy of the Republic of Uzbekistan, as one of the priorities of the socio-economic development of the country, the issues of increasing the openness of the budget and strengthening public control over the spending of budget funds are highlighted.

In order to strengthen the responsibility and accountability of public administration bodies in solving socio-economic issues in the regions based on the principle of "For the State-Human", and to create a new system aimed at planning their strategic directions, a modern system such as reporting by leaders on the implementation of programs adopted for each branch and region has been studied.

In local budgets, the author's approach and views on determining the results of the "Initiative budget" in terms of neighborhoods, the winners within the framework of the project "My Way", "Prosperous Neighborhood", and the mechanism of financing the activities based on the formulated proposals are described. Also, in the process of formation of local budget expenditures, the requirements for improving the efficiency of the activities of local authorities and preventing corruption cases are highlighted. In this article, a number of changes, news, trends and the ability to solve the current problems of the budget system, the development of measures for state financial control in the implementation of the budget, etc., that have taken place in recent years in foreign countries in the management of the state budget, in the formation of local budget expenditures, etc.

An attempt was made to scientifically prove the need for an initiative budget in the management of the budget system, foreign experiences related to the topic were

studied, and references from the research works of economists-scientists were given.

Калим сўзлар: Ташаббусли бюджет, Очиқ бюджет, Фуқаролар учун бюджет, ахборот портали, Давлат бюджети, Давлат бюджети харажатлари, ижтимоий соҳа, молиявий назорат, ташаббус, бюджет ташкилоту.

Key words: Initiative budget, Open budget, Citizens' budget, information portal, state budget, The state budget expenditures, social sphere, financial control, budgetary organization.

Кириш. Юртимизда сўнги йилларда аҳоли турмуш даражасини яхшилаш ва фуқароларни қийнаб келаётган ижтимоий-иқтисодий муаммо ва камчиликларни ҳал этилиши бўйича бир қатор ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Жойларда ижтимоий инфратузилмаларни яхшилаш ҳамда тизимли муаммога айланиб улгирган йўлларни таъмирлаш, ичимлик суви таъминоти, табиий газ таъминоти ҳамда таълим, тиббиёт муассасалари биноларини таъмирлаш каби муаммоларни ҳал этиш энг устувор вазифалардан бири бўлиб келмоқда. Ҳар бир ривожланган мамлакатда очиклик асносида демократик сиёсат юритилади, бунда давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик кўпгина ижтимоий ва иқтисодий муаммоларга ечим бўлади. Фуқаролар ўз фуқаролик позициясидан тўлиқ фойдалана олиши бу мамлакатда олиб борилаётган давлат сиёсатида фуқаролик жамиятини тутган ўрнини белгилайди.

Инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларнинг устувор йўналишларини белгилаш мақсадида кенг жамоатчилик муҳокамаси натижасида «Ҳаракатлар стратегиясидан - Тараққиёт стратегияси сари» тамойилига асосан ишлаб чиқилган етти устувор йўналишдан иборат 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси инсон кадрини юксалтириш ва эркин

фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш ҳамда мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш кўзда тутилган.

Мамлакатимиз босиб ўтган тараққиёт натижаларини чуқур таҳлил қилган ҳолда кейинги йилларда "Инсон кадри учун" тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, иктисодиёт тармоқларини трансформация қилиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш ҳамда фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислохотларни амалга ошириш энг провард мақсадларимиздан бири ҳисобланади. "Шунингдек, инсон ҳуқуқларини фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситаларининг роли, аҳоли ва жамоат бирлашмаларининг сиёсий фаоллигини ошириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилди, фуқароларни малакали тиббий ва таълим хизматлари, муносиб яшаш шароитлари билан таъминлаш сифат жиҳатидан янги босқичга кўтарилади"[6].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш Мирзиёев таъкидлаганларидек, "...Шу юртда яшаётган ҳар бир инсоннинг тинч ва бахтли ҳаёт кечириши, унинг соғлиғи жойида бўлиши, яхши таълим олиши, оиласини тебратиши учун қандай шароит керак бўлса, ҳаммасини яратиб беришга ҳаракат қиляпмиз ва бу йўлдан асло тўхтамаймиз. ...Биз келгуси йил Давлат дастурига халқимиз кўтарган барча масалаларни аниқ ечимлари билан киритамиз. Ушбу жараёнларда депутат ва сенаторлар, маҳалла вакиллари, зиёлилар, ёшлар, тадбиркорлар ва кенг жамоатчилигимиздан фаол бўлишларини, янги-янги таклиф ва ташаббуслар билдиришларини сўрайман" [6].

Халқаро тажрибадан маълумки, фуқароларнинг бюджет жараёнида иштирок этиши шаффофлик ва

очиқликни таъминлашга, жамоатчилик назоратини кучайтиришга, бу орқали давлат органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишга ва коррупциявий ҳолатларнинг олдини олишга хизмат қилади, "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида ҳам ҳар бир туман бюджетининг камида 5,0 фоизини "Фуқаролар бюджети" дастури доирасида аҳолининг таклифлари асосида энг долзарб муаммоларни ечишга сарфлашни ташкил қилиш белгиланган. Ўз-ўзидан маълумки, ҳозирги шароитда Давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар, шунингдек маҳаллий бюджетлар ва давлат дастурлари доирасида ажратилган маблағларни аҳоли учун бугунги кунда энг зарур деб топилган йўналишларда оқилона ўзлаштирилишида фуқароларнинг фаол иштирок этиши, ўзларининг фикрларини билдириши, "ташаббусли бюджет"га қаратилган назарий-методологик ва ташкилий масалалар ўта долзарб аҳамият касб этади.

Материал ва метод. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига асосан, "Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетини шакллантириш ҳамда ижро этиш тартиб-тамомойиллари очиқлик ва шаффофлик принциплари асосида амалга оширилади. Фуқаролар ва фуқаролик жамияти институтлари Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг шакллантирилиши ҳамда ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади. Фуқароларнинг ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг бюджет жараёнида иштирок этиш тартиби ва шакллари қонун билан белгиланади" [1].

Ўзбекистон Республикасининг ўрта муддатга мўлжалланган бюджет сиёсати мамлакатни ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мувофиқ равишда амалга оширилиши кўзда тутилган бўлиб, унинг устувор йўналишлари белгиланди. Жумладан:

а) бюджет сиёсатинининг ижтимоий йўналтирилганлигини, жумладан, таълим, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий ҳимояни ривожлантиришни таъминлаш;

б) бюджет очиклигини янада ошириш, бюджет маблағлари сарфланишида жамоатчилик назоратини кучайтиришни таъминлаш мақсадида аҳолининг бюджет маблағларини тақсимлаш жараёнидаги фаол иштирокини янада кенгайтириш.

Тадқиқотда “ташаббусли бюджетлаштириш” бўйича тизимли адабиётлар таҳлили амалга оширилди. Ўрни келганда шуни таъкидлаш керакки, “ташаббусли бюджетлаштириш”ни амалиёт, усул, тизим, механизм, ёндошув сифатида турли адабиётларда “ташаббусли бюджетлаштириш”, “ташаббусли бюджет”, “партисипатор бюджетлаштириш”, “шаффоф бюджет”, “электрон партисипатор бюджетлаштириш”, “фуқаролар билан ҳамкорликдаги бюджет”, “инновацион ёндашув” сифатида ўрганилган.

Халқаро тажрибада ташаббусли бюджет «Participate» (партисипатор бюджетлаштириш) номи билан маълум. «Participate» сўзи инглиз тилида – «қатнашиш, иштирок этиш» деган маъноларни англатади. Фуқароларнинг ташаббусларини ҳисобга олган ҳолда бюджет маблағларининг бир қисмини тақсимлаш ва бу маблағларни сарфлаш йўналишларини танлаш бўйича уларнинг бевосита иштирокида қарорларни қабул қилиш, шунингдек, қабул қилинган қарорларнинг амалга оширилишини кузатиш амалиёти ташаббусли бюджет дейилади.

Ташаббусли бюджетлаштириш – бу фуқаролар томонидан билдирилган таклифларга асосан, уларни ташаббусларини ҳисобга олган ҳолда бюджет маблағларининг бир қисмини тақсимлаш ва ушбу тақсимланган маблағларни фуқаролар томонидан илгари сурилган ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган таклифлар асосидаги лойиҳаларни молиялаштириш амалиётидир.

“Хорижий мамлакатларнинг “Ташаббусли бюджет” жараёнларининг ривожлантириш дастурларига назар соладиган бўлсак иккита амалиёт жорий этилганини кўришимиз мумкин: бирликда молиялаштириш (бюджет маблағлари билан бир қаторда ташаббускор фуқароларнинг ўз маблағларини жалб қилиш); соҳалар кесимида лойиҳалаштириш методи. Биргаликда молиялаштириш - фуқаролар, яқка тартибдаги тадбиркорлар ва юридик шахслар томонидан ихтиёрий равишда маҳаллий бюджетга ўтказиб бериладиган бегараз маблағлар бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексига мувофиқ, ушбу маблағлар эса аниқ ташаббусли лойиҳаларни амалга ошириш учун йўналтириладиган маблағлар ҳисобланади. Соҳалар кесимида лойиҳалаштириш методи эса энг катта ижтимоий муаммоларни лойиҳалаштирган ҳолда овозга қўйиш методи ҳисобланади, ҳар икки амалиёт ҳам фуқаролик жамиятининг бюджет маблағларини сарфланишида иштирок этишига қаратилган бўлиб бу жараёнларни келгусида натижадорлигини ва самарадорлигини чуқур ўрганиш талаб этилади” [14].

“Европа мамлакатларида ташаббусли бюджетлаштириш асосан мамлакатда демократияни чуқурлаштириш, давлат бюджетини шакллантириш жараёнида иштирок этишни рағбатлантириш ҳамда фуқаро ва фуқаролик институтлари ўртасида ишончни мустаҳкамлаш воситаси сифатида пайдо бўлди. Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, марказлашган ва муниципал даражада ташаббусли бюджетлаштириш масалалари ҳал қилинмайди. АҚШда “ташаббусли бюджетлаштириш” алоҳида, штатлар, муниципалетлар, мактабларни бошқарувчи (лойиҳаларни амалга оширувчи) давлат ташкилотлари томонидан бошқарилади. Таҳлил маълумотлари шуни кўрсатадики, мактабларда ташаббусли бюджетлаштириш амалиётининг кўлами кенгаймоқда ва ташаббусли

бюджетлаштириш асосидаги лойиҳалар сонининг барқарор ўсиш тенденциясини кўриш мумкин” [16].

“Ташаббусли бюджетлаштириш Лотин Америкаси, Бразилияда 1989 йилда пайдо бўлган ва аста-секин бутун қитъада тарқалган” [20]. “Ташаббусли бюджетлаштириш амалиёти турли мамлакатларда ўзига хос хусусиятларга эга. Айниқса, Чили тажрибаси ўзига хос хусусияти билан ажралиб турадики, “Ҳамкорлик асосидаги бюджетлаштириш” тажрибасидан фақат муниципалетларда фойдаланилган, айтиш мумкинки, шу кунгача ҳукуматининг юқори даражаларида фойдаланилмаган” [17]. Аксарият манбаларда кўрсатилишича, “ташаббусли бюджетлаштириш” концепциясини яратилиши 1989 йилга тўғри келади. Хорижий тадқиқотчилар Я.В.Коженко, А.В.Катаев, Т.М. Катаева, Н.В. Лихолетова, Е.Л. Макарова, Л.В. Шароиналарнинг таъкидлашича, “1989 йилда Бразилиянинг Порти-Алегри шаҳри маъмурлари томонидан тақдим этилган лойиҳалар механизми орқали шаҳар бюджетининг бир қисмини тақсимлашда ташаббускор гуруҳлар (фуқаролар)ни жалб қилиш учун ижтимоий эксперимент ўтказишга қарор қилинган пайтда бошланган бўлиши мумкин. Порти-Алегри шаҳрида бундай бюджетлаштиришнинг энг муҳим ва самарали даври 1991-2004 йилларга тўғри келади” [21].

“Бразилияда 1989 йилда бошланган ПБ амалиёти бутун дунёга тарқалди. Ушбу амалиётни жорий қилган ҳар бир мамлакатда мослашиш жараёнида усуллар минтақавий хусусиятларга мос равишда ўзгартирилди. Фақатгина фарқлар, биринчи навбатда режалаштириш кўламида бўлди, яъни мамлакат тузилишига қараб минтақа, шаҳар ва муниципал даражага бўлинди” [22].

“Португалияда 2002-2006 йилларда “Фуқаролар иштирокидаги бюджет — Партисипатор бюджетлаштириш (ПБ) нинг илк шакллари маслаҳат хусусиятига эга бўлди. 2007-2008

йилларда Сесимбра ва Лиссабон муниципалитетлари муниципал бюджетнинг бир қисмини тақсимлаш учун оммавий овоз бериш жорий этилди. Фақат 2012 йилда ПБ тўлиқ шаклда пайдо бўлди. Бу даврда Португалияда оғир молиявий инқироз ҳам юз берди, халқаро кредиторлар ижтимоий харажатларнинг бир қисми ҳисобидан ички қарзни камайтиришни талаб қилди, бу Португалия жамиятининг институтлар ва сиёсий ҳокимиятга бўлган ишончи камайишига олиб келди. Бу аҳолининг янада фаол иштирокини таъминлаш ва улар билан мулоқот қилиш механизмини яратишга бўлган маҳаллий ҳокимият органлари эҳтиёжини оширди. Ҳозирда Португалияда ПБ нафақат маҳаллий ўзини ўзи бошқариш даражасида, балки миллий даражада ҳам амал қиладиган мамлакатлардан бири ҳисобланади.

ПБ муниципал амалиёти орасида Лиссабон четидаги Кашкайш шаҳри (аҳолиси 206 000 киши) тажрибаси эътиборга молик. У ерда ПБ аҳоли томонидан кенг қўллаб-қувватланди, анъанавий сайловларга қараганда лойиҳаларга овоз бериш учун кўпроқ фуқаролар келади”[18]. “Танлаб олинган ПБ лойиҳаси натижалари асосида 2013 йилда Кашкайш шаҳрида катта, кўп функцияли “Авлодлар боғи” қурилиши ПБ лойиҳаларини амалга ошириш устидан “ижтимоий назорат” деб номланган янги трендни бошлаб берди. Бунда боғ яратишни таклиф қилган ёш фуқаролар камералар ўрнатилишини талаб қилди, камера ёзувларини қурилиш ишларининг боришини кузатиш учун интернетдаги ижтимоий ОАВ сайтларида кўрилди. Кашкайш шаҳри мэри ёшларнинг шаҳар маъмуриятига бўлган ишончини мустаҳкамлаш мақсадида ушбу талабни бажарди. Бу тажриба шаҳар ҳокимлигини лойиҳа тарафдорларини ва бошқа маҳаллий аҳолини ПБ лойиҳаларининг амалга оширилишини мониторинг қилишга тўғридан-тўғри жалб қилишнинг янги усулини қонунчилик даражасида босқичма-босқич мустаҳкамлаб қўйишга ундади”[23].

“Миланда партисипатор бюджетлаштиришнинг Италияда бугунги кундаги энг йирик амалиёти амалга оширилди” [24]. Миланда ПБ 2017 йилда шаҳар кенгаши томонидан тасдиқланган “Иштирок этиш пакти” (Patto di Partecipazione) томонидан тартибга солинмоқда. Миландаги биринчи ПБ лойиҳаси 2015 йилда ишга туширилган ва Миланнинг барча тўққизта муниципалитетида (ҳудудида) муваффақиятли яқунланди”. [26]. Мактаб биноларини реконструкция қилиш, жамоат жойлари, майдонлар ва боғларни ободонлаштириш бўйича 16 та лойиҳа овоз бериш йўли билан танлаб олиниб амалга оширилди. Иккинчи лойиҳа 2017 йилнинг кузида ишга туширилди. Унда биринчи лойиҳанинг барча хатолари ҳисобга олинди. Хусусан, аввалдан номақбул бўлган лойиҳа ғояларини тарғиб қилишни истисно қилиш ва лойиҳаларни янада самарали тайёрлаш имконини берадиган механизмлар назарда тутилди. Миланда ПБ доирасида муниципалитетлар масъулият доирасига мос келадиган, алоҳида шахсларнинг эмас, балки муниципалитетлар ҳудудида бажариладиган, фақат ишларни (жамоат объектларини қуриш ёки режадан ташқари қайта қуриш) ва узоқ фойдаланиладиган товарларни сотиб олишни ичига олган, дарҳол амалга оширилиши мумкин бўлган, самарадорлик, натижадорлик ва барқарорлик тамойилларига зид бўлмаган лойиҳалар молиялаштирилди.

“ПБ бутун дунёда қарорлар қабул қилишга “инновацион ёндашув” сифатида қаралди. Бунда фуқароларнинг иштироки ва тажрибасидан бюджет маблағлари кўпроқ керак бўлган жойга йўналтирилишини таъминлаш учун фойдаланилди. Шотландияда 2021 йилги ПБ лойиҳалари учун бюджет маблағларининг 1,0 фоизи ажратилди. Ногиронлиги бўлган кишиларни жалб қилишнинг энг қизиқарли усулларида бири Шотландияда қўлланилди. Глазго шаҳар кенгаши ва Шотландия ҳукумати 2018 йилда ПБ жараёнида ногиронлиги

бўлган кишилар иштирокини моделлаштириш бўйича лойиҳани молиялаштиришга қарор қилди. Глазго ногиронлиги бўлган кишилар альянси (GDA) тадқиқот асосида ПБ амалиётида ногиронлиги бўлган шахсларнинг тўлиқ иштирокига ғов бўладиган мавжуд тўсиқларни аниқлади, булар: йўл-транспорт инфратузилмасидан фойдаланиш имконияти йўқлиги, шаҳар муҳити ва хизматларидан фойдаланиш имконияти камлиги, қулай форматда ахборот йўқлиги, яхши таълим олиш ва сифатли тиббий ҳамда ижтимоий хизматлардан фойдаланиш имкониятлари йўқлиги, ишга жойлашиш билан боғлиқ муаммолар” [21].

“Фуқароларни турли шаклдаги бюджет қарорларини қабул қилиш жараёнида иштирок этиши демократик бошқарув шаклларига мисол бўлади. Ташаббусли бюджет XX асрнинг ўрталаридан бери кўпгина мамлакатлар амалиётига киритилди ва 80-йилларда бу амалиёт фаол равишда “технологиялаштирилди”, яъни хорижий давлатларда маҳаллий ривожланиш билан боғлиқ қарорларни қабул қилиш ва ушбу қарорларни тўғридан-тўғри амалга оширишда жамоатчиликнинг иштирокига асослаган турли хил инновацион лойиҳа ва дастурларни (Масалан, Community Driven Development (CDD) - маҳаллий жамиятни ривожлантириш лойиҳалари, Social Investment Fund (BEI-ижтимоий инвестиция фондлари) ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш бошланди” [17].

Ватанимиз иқтисодчилари Д.Пулатов, Х.Ҳамидов фикрига кўра, “аҳоли турмуш даражасини яхшилаш ва фуқароларни қийнаб келадиган ижтимоий-иқтисодий муаммо ва камчиликларни ҳал этилиши бўйича олиб борилган ишлар, жойларда инфратузилмаларни яхшилаш ҳамда тизимли муаммога айланиб қолган муаммоларни ҳал этишда Давлат бюджетидан ажратиладаиган маблағлар, маҳаллий бюджетлар ва давлат дастурлари доирасида ажратилган

маблағларни аҳоли учун бугунги кунда энг зарур деб топилган йўналишларда оқилона ўзлаштирилишида фуқароларнинг фаол иштирок этиши, батафсил кўринишда тегишли таклифларга овоз бериш тизими жорий этилган” [12].

Худудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш, мавжуд инфратузилмани яхшилаш, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, бунёдкорлик ва ободонлаштириш каби муҳим вазифалар билан боғлиқ чора-тадбирларнинг молиялаштирилиши, асосан, маҳаллий бюджетлар ҳисобидан амалга оширилади. Маҳаллий бюджетдан таълим, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, маданият ва бошқа ижтимоий соҳаларига маблағлар сарфланади. “Маҳаллий бюджетларнинг асосий вазифалари маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлари фаолиятини молиялаштириш, маҳаллий иқтисодиёт тармоқларига пул маблағларини тақсимлаш, маҳаллий бюджетга қаршли бюджет ташкилотлари, жумладан, таълим ва тиббиёт муассасалари фаолиятини молиялаштириш ва назорат қилишдан иборат[9]. Маҳаллий ҳокимият органлари зиммасига юклатилган функция ва вазифаларнинг самарали амалга оширилиши уларнинг молиявий маблағ билан қай даражада таъминланганларига бевосита боғлиқ, шу сабабли маҳаллий бюджетлар маблағларини шакллантириш ва бошқариш шу ҳудудда яшовчи аҳоли учун устувор аҳамиятга эга. Маҳаллий бюджетлар орқали ялпи ҳудудий маҳсулот (ЯҲМ) нинг бир қисми ҳудуднинг умумий ижтимоий-иқтисодий эҳтиёжларини қондиришга сафарбар этилади. Маҳаллий бошқарув органлари фаолиятини тўғри ташкил этиш ҳар бир ҳудудни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг асосий талабларидан бири ҳисобланади.

Тадқиқотлар натижасида шундай ҳулоса қилиш мумкинки, бюджет ижросини самарали назорат қилиш учун бюджетни шакллантириш жараёни, шунингдек сарф-харажатларни амалга ошириш босқичлари имкон қадар ошқора

бўлиши ва жамоатчилик томонидан назорат қилиниши керак. Натижада республика бюджети ва маҳаллий бюджетлар маблағларининг барча йўналишлари бўйича батафсилроқ ишлаб чиқилиши, хатто, энг кам миқдорининг тўланиши ҳам ошқора бажарилиши керак. Бунинг учун бюджет ижроси деталлаштирилган бўлиши, максимал даражада очиқ ва жамоатчилик учун тушунарли бўлиши керак”[11]. Маҳаллий ижроия органлари эса, ўз навбатида, аҳолининг эҳтиёжларини тармоқлар кесимида ёки шикоятлар шаклида эмас, балки асосли ва ўринли таклифлар шаклида кўришни ўрганадилар. Ташаббусли бюджет жараёнида ҳамкорликда ишлаш ва мураккаб вазифаларни ҳал қилишга тайёр, мустақил равишда лойиҳаларни яратиш, ҳудудни ривожлантириш учун янги ресурсларни аниқлаш, шакллантириш ва ривожлантириш ваколатига эга бўлган фаол жамоатчилик шаклланади.

Ташаббусли бюджетга доир дастлабки илмий тадқиқотларни бошлаган У.Ўроқовнинг илмий ишларида таъкидланишича, “ташаббусли бюджетда лойиҳалар қиймати пасаяди, бюджет маблағларини сарфлаш самарадорлиги ортади. Ташаббусли бюджетлаштириш орқали амалга ошириладиган лойиҳаларнинг қиймати фуқароларнинг иштирокисиз амалга оширилган лойиҳаларга қараганда анча паст. Маҳаллий аҳолига ижтимоий муаммони бевосита ҳал қилиш имконияти чегараланганлиги сабабли, маблағларни тежаб, аммо самарали сарфлашга ҳаракат қилишади”[18].

“Ташаббусли бюджетда иштирок этишни истаган энг фаол аҳолини биргаликда ишлаш, турли хил лойиҳаларни муҳокама қилишда иштирокчилар ҳақиқий муаммоларни муҳокама қилишда мулоқот қилиш қобилиятларини кўрсатадилар, баҳсли масалаларга умумий ечим излашни ўрганадилар. Ушбу жараёнда ижтимоий капиталнинг энг муҳим таркибий қисмлари: ижтимоий алоқалар ва ишонч

шаклланади. Бунда ишонч нафақат турли хил фуқаролар ўртасида, балки фуқаролар ва маҳаллий раҳбарлар ўртасида ҳам пайдо бўлади, бунга бошқа йўл билан эришиш деярли имконсиздир"[29].

Халқаро тажрибада ташаббусли бюджет жараёнида таклиф этилаётган лойиҳалар шартли равишда 3 га бўлинади[18]:

- худудий лойиҳалар. Бунда фуқаролар ўз яшаш жойлари (маҳалла, туман, шаҳар)даги ижтимоий ёки иқтисодий муаммоларни бартараф этиш бўйича таклиф билдирадилар. Масалан, кўчаларни ёритиш, ичимлик суви, асфальтлаш, коммунал муаммолар бўйича;

- алоҳида ривожланиш соҳаларига қаратилган лойиҳалар. Атроф-муҳит муҳофазаси, иқлим ўзгаришлари, экологик ҳолат ва озиқ-овқат хавфсизлиги, соғлиқни сақлаш, таълим масалалари бўйича;

- алоҳида ижтимоий гуруҳлар томонидан билдирилаётган лойиҳалар. Масалан, ногиронлар, талабалар, ёшлар, мигрантлар, аёллар, кекса инсонлар.

Сўнгги пайтларда халқаро тажрибада ташаббусли бюджет жараёнида айнан ижтимоий гуруҳлар томонидан билдирилаётган таклифлар тобора кўпроқ учрамоқда.

2022-2026 йилларга мўлжалланган худудларни комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш бўйича дастурлар асосида ҳар йили барча туман ва шаҳарнинг муаммо ва имкониятларини чуқур ўрганган ҳолда худудлар кесимида тараққиёт дастурлари ишлаб чиқилади. Ижтимоий-иқтисодий соҳани ислоҳ қилиш ва устувор тармоқларни ривожлантиришга йўналтирилган муҳим лойиҳалар барча худудларнинг талаблари ва маҳаллий ташаббускорларнинг таклифларини инобатга олган ҳолда, жамоатчилик иштирокида кенг муҳокама қилинганидан кейин қабул қилинади.

Натижалар.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 августдаги "Бюджет маълумотларининг очиқлигини ва бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида"ги 3917-сон қарорига мувофиқ 2019 йилдан бошлаб Иқтисодиёт ва молия вазирлиги томонидан "Очиқ бюджет" (www.openbudget.uz) ахборот портали ишга туширилди. Ушбу ахборот портали орқали фуқаролар: ташаббусли бюджет жараёнида иштирок этиш учун ўз таклифларини батафсил кўринишда қолдиришлари ва тегишли таклифларга овоз беришлари; давлат бюджети даромадлари ва харажатлари; маҳаллий бюджет даромадлари ва харажатлари; давлат ички ва ташқи қарзи; туман (шаҳарлар) бўйича ажратилган бюджет маблағлари ва уларнинг ижроси тўғрисидаги маълумотларни тўғридан-тўғри кузатиб боришлари мумкин.

"Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети тўғрисидаги маълумотларнинг очиқлиги ва шаффофлигини ҳамда фуқароларнинг бюджет жараёнидаги иштирокини таъминлашга қаратилган бир қатор тадбирлар амалга оширилаётганлиги, шу жумладан Давлат бюджети Парламент томонидан тасдиқланиши, «Фуқаролар учун бюджет» ахборот нашри чоп этилиши, Openbudget.uz ахборот портали ишга туширилиши, Давлат бюджети ижроси тўғрисидаги маълумотлар миллий ҳамда Халқаро валюта жамғармасининг Давлат молиявий статистикаси (GFS) стандартларига мувофиқ эълон қилинишига қарамасдан, Давлат молиясини бошқаришни янада такомиллаштиришни талаб этадиган бир қатор йўналишлари мавжуд. Стратегияда давлат молияси тўғрисида жамоатчиликка кенг қамровли маълумотлар бериш ва шаффофликни таъминлаш, самарадорлик ва натижадорликка босқичма-босқич эришишга қаратилган солиқ-бюджет сиёсатига ўтиш учун стратегик

ёндашувларни ишлаб чиқиш ҳамда бюджет жараёни иштирокчиларининг масъулияти ва жавобгарлигини ошириш каби йўналишлар ҳам белгиланди"[2].

Мамлакатимизда "Ташаббусли бюджет" жараёнлари 2019 йилда ишга туширилган, "Очиқ бюджет" ахборот портали ҳам ҳозирга келиб уч маротаба янгиланди. "Ташаббусли бюджет" жараёнлари олдин бир йилда тўрт маротаба яъни ҳар чорак якунларида ўтказилди, ҳозирда эса бир йилда икки маротаба ўтказилади. Таклиф қилинган лойиҳаларни молиялаштириш манбаси фақартгина туман(шаҳар)лар бюджетлари қўшимча маблағларининг энг кам миқдорини 10,0 фоизини ташкил қилди, ҳозирда эса 10,0 фоиздан 30,0 фоизга оширилди ҳамда 2021 йилдан бошлаб ҳар бир ҳудудда биттадан туман ёки шаҳарда тегишли туман (шаҳар)лар бюджетлари тасдиқланган умумий харажатларининг 5,0 фоизини жамоатчилик фикри асосида шаклланган тадбирларни молиялаштиришга йўналтириш бўйича янги тартиб жорий этилди, 2022 йилдан бошлаб эса ушбу тартиб барча туман ва шаҳарларга тўлиқ тадбиқ этилди.

2021 йилда ўтказилган ташаббусли бюджетлаштириш жараёнида фуқаролардан келиб тушган мурожаатларда баён этилган ўринли ва долзарб муаммоларни қисқа муддатларда бартараф этиш, давлат бюджетини шакллантириш ва ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнига аҳолини фаол жалб этиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 22 сентябрдаги «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида шаклланган тадбирларни молиялаштиришни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида» 5250-сон Қарорига мувофиқ, 2021 йил 1 октябрга қадар Фуқаролар ташаббуси жамғармасида 1 млрд сўмдан кам маблағ шаклланган туман ва шаҳарлар учун қўшимча 57,9 млрд сўм; «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали

келиб тушган таклифлар сони 100 тадан ортиқ бўлган туман ва шаҳарларга қўшимча 59,5 млрд сўм маблағ ажратилди.

«Очиқ бюджет» портали маълумотларига кўра, аҳолидан 55 970 та ташаббус келиб тушган. Фуқаролар ҳар қандай лойиҳа учун фақат битта овоз бериш ҳуқуқига эга, энг кўп овоз тўплаган лойиҳалар ғолиб деб топилади. Ғолиб бўлган лойиҳалар сони лойиҳаларни амалга ошириш учун ажратилган маблағдан келиб чиқиб белгиланади. Овоз бериш якунларига кўра ғолиб бўлган лойиҳаларни молиялаштириш бўйича тегишли туман (шаҳар) ҳокимининг қарори (фармойиши) лойиҳаси тайёрланади, мазкур лойиҳалар халқ депутатлари кенгаши томонидан кўриб чиқиш учун киритилади. 2021 йилдан бошлаб туман ва шаҳар бюджетларининг 5 фоизини жамоатчилик фикри асосида йўналтириш механизми эксперимент тарзда жорий этилган бўлиб, жорий йилда ушбу механизм бутун мамлакат бўйлаб барча туман ва шаҳарларга тадбиқ этилди.

Ғолиб деб топилган лойиҳаларнинг 1776 таси (жамига нисбатан 31 фоиз) умумтаълим мактабларини таъмирлаш ва жиҳозлаш, 1435 таси (25 фоиз) ички йўлларни таъмирлаш, 426 таси (7 фоиз) соғлиқни сақлашга қарашли бюджет ташкилотларини таъмирлаш ва жиҳозлаш, 438 таси (7,6 фоиз) мактабгача таълим ташкилотларини таъмирлаш ва жиҳозлаш, 300 таси (5.2 фоиз) ичимлик суви таъминотини яхшилаш бўйича лойиҳалар ташкил этган. 2021-2022 йилларда ўтказилган "Ташаббусли бюджет" жараёнларида фуқаролар томонидан билдирилган таклифларнинг соҳалар кесимида тақсимооти 1- жадвалда берилган.

2021-2022 йилларда ўтказилган “Ташаббусли бюджетлаштириш” жараёнларида фуқаролар томонидан билдирилган таклифларнинг соҳалар кесимида тақсимоти[13].

Т/р	Таклиф мазмуни	2021-2022 йил мавсумлар		Шундан					
				2021 йил натижалари		2022 йил 1-мавсум		2022 йил 2-мавсум	
		объект сони бирлик	миқдори млрд. сўм.	объект сони бирлик	миқдори млрд. сўм.	объект сони бирлик	миқдори млрд. сўм.	объект сони бирлик	миқдори млрд. сўм.
1.	Умумтаълим мактабларини таъмирлаш ва жиҳозлаш	1776	895.1	367	106	836	409	573	380
2.	Ички йўлларни таъмирлаш	1435	907.4	408	113	572	357	455	437
3.	Мактабгача таълим муассасалари ҳолатини яхшилаш	438	213.4	113	33	206	100	119	81
4.	Ичимлик суви таъминоти	300	138.5	131	26	93	54	76	59
5.	Соғлиқни сақлаш муассасаларини таъмирлаш	426	262.2	64	24	145	79	217	160
6.	Ёритиш тизимини яхшилаш	229	75.1	115	19	66	19	48	38
7.	Бошқалар	1131	452.9	401	87	436	185	294	181
	Жами	5735	2944.5	1599	407	2354	1202	1782	1336

Ташаббусли бюджетлаштириш бўйича 2021-2022 йилларда эришилган натижалар куйидагилардан иборат.

1. 2021-2022 йилларда ўтказилган ташаббусли бюджет жараёнларида фуқаролар фаол иштирок этди. Жумладан,

а) 2021 йилда фуқаролар томонидан 41 мингдан ортиқ лойиҳалар илгари сурилган ва ушбу лойиҳалар учун берилган овозлар сони 1,1 млн.тани ташкил этган. 2022 йилнинг 1-мавсумида (*февраль-март*) фуқаролар томонидан 69 мингдан ортиқ лойиҳалар илгари сурилиб, 6,7 млн нафар фуқаролар (*жами аҳолининг 19 фоизи*) овоз бериш жараёнида иштирок этди.

б) 2021 йилда 1 599 та, 2022 йилнинг 1-мавсумида 2354 та лойиҳалар ғолиб деб топилди, ушбу лойиҳаларни молиялаштириш учун 1,6 трлн. сўм маблағлар йўналтирилган.

Мамлакатимизда 2021 йилда ўтказилган ташаббусли бюджет жараёни натижалари

ушбу соҳанинг инсонлар ҳаётидаги ўрни қанчалик долзарблиги ва ушбу жараён жамиятимиздаги мавжуд ижтимоий муаммоларни ечилишида муҳим “дастак” бўлиб хизмат қилишини яна бир бор исботлаб берди. Бу эса ўз навбатида мазкур жараённи янада такомиллаштириш, жорий йилда кузатилган камчиликларни келгусида такрорланмаслиги ҳамда жараён билан боғлиқ муаммоларни тизимли равишда ҳал этишда хорижий илғор мамлакатлар тажрибасини ўрганишни талаб этади.

Фуқароларни бюджет жараёнига жалб қилиш механизмнинг ишга туширилиши 2019-2020 йиллар давомида жойларда аҳолини қийнаб келаётган муаммоларнинг ечимини топиш ва жамоатчиликни бюджет жараёнининг иштирокчисига айлантиришда алоҳида восита бўлиб хизмат қилди. Давлат бюджетининг шаклланиши ва ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш лойиҳаларини ишлаб чиқиш жараёнига аҳолини фаол жалб этиш ҳамда жойлардаги долзарб муаммоларни ҳал этишда жамоатчилик иштирокини

кенгайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 13 апрелдаги «Бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чоратadbирлар тўғрисида»ги ПҚ-5072-сонли қарорига кўра, 2021 йил май ойидан бошлаб республиканинг ҳар бир ҳудудидан 1 тадан туман (шаҳар)ларда, 2022 йил 1 январдан эътиборан республиканинг барча туман (шаҳар)ларида тегишли бюджетларнинг тасдиқланган умумий харажатларининг 5,0 фоизини жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тadbирларни молиялаштиришга йўналтириш бўйича янги тартиб босқичма-босқич жорий этилди.

“2022 йилда маҳаллий бюджетлардан умумтаълим муассасаларини, мактабгача таълим ташкилотларини, соғлиқни сақлаш муассасаларини қуриш, реконструкция қилиш ва мукамал таъмирлашга, шунингдек суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга оид тadbирлар доирасида объектларни қуриш, реконструкция қилиш ҳамда таъмирлаш-тиклаш ишларига доир харажатлар молиялаштирилади. Шунингдек, барча туман (шаҳар)ларда тегишли бюджетларнинг тасдиқланган умумий харажатларининг 5 фоизи яъни 1, 5 трлн. сўм маблағлар жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тadbирларни молиялаштиришга йўналтириш белгиланди” [3]. Аввал бир мақсадга йўналтирилган таклифлар сони қанчалик кўп бўлишидан келиб чиқиб, тегишли таклиф ғолиб деб топилди, эндиликда ушбу жараёнлар уч босқичда амалга оширилади.

Бунда 1-босқич фуқаролардан таклифларни қабул қилиш, 2-босқич туман ва шаҳар ишчи комиссиялари томонидан таклифларни танлаб олиш (модерация) жараёни, 3-босқич эса билдирилган таклифларга овоз бериш жараёни ўтказилди.

2023 йилда бевосита фуқаролар томонидан илгари сурилган лойиҳаларни молиялаштириш учун жами 8 трлн сўм

(2022 йилга нисбатан 3,5 бароварга кўп) маблағлар йўналтирилиши прогноз қилинмоқда. 2023 йилнинг биринчи мавсуми доирасида мамлакат бўйича фуқаролар томонидан илгари сурилган лойиҳаларни молиялаштиришга қарийб 1,7 триллион сўм йўналтирилиши мумкин. Хусусан:

а) 2023 йил 1 январдан бошлаб туман ва шаҳар бюджетларининг 5 фоизини ташаббусли бюджет жараёнига йўналтириш бўйича амалдаги тартиб сақлаб қолинган ҳолда, ҳар бир туман ва шаҳарда 6.0 млрд. сўмдан кам бўлмаган маблағлар ажратилиши ҳисобига келгуси йилда ташаббусли бюджет жараёнлари учун 2 трлн сўмдан ортиқ маблағлар йўналтирилиши кутилмоқда.

б) жойларда фуқароларни қийнаб келаётган долзарб муаммоларни ҳал этилиши кўламини кенгайтириш мақсадида 2023 йилдан бошлаб Қорақалпоғистон Республикаси республика бюджети, вилоятлар ва Тошкент шаҳар бюджетининг қўшимча маблағларининг 30 фоизи ҳам фуқаролар фикри асосида шакллантирилган лойиҳаларни молиялаштиришга йўналтирилиши белгиланди. Натижада, келгуси йилдан бошлаб ушбу мақсадлар учун тегишли туман ва шаҳарларга қўшимча равишда 1 трлн. сўмдан ортиқ маблағлар йўналтирилади.

“Ташаббусли бюджетлаштиришдан кўзланган мақсад: фуқароларга бюджетни режалаштириш тўғрисида маълумот бериш; маблағларнинг ноўрин сарфланишини олдини олиш; маҳаллий ҳокимият ва фуқаролар томонидан тегишли ҳудудда муҳим аҳамиятга молик соҳалар учун биргаликда қарорлар қабул қилиш; фуқароларни ҳудудда амалга оширилаётган ислоҳотлар йўналишларига мос равишда сарфланаётган маблағлар тўғрисида хабардор қилишдан иборат» [19]. Янги талқиндаги “Очиқ бюджет” ахборот портали маблағларнинг сарфланиши устидан нафақат Парламент ва жамоатчилик назоратини, балки фуқаролар бюджет маблағларининг

ишлатилишидаги иштирокини оширишга ҳамда фуқароларнинг жамиятимиз учун хуудлардаги долзарб масалаларни ҳал этишга қаратилган ташаббусларини қўллаб-қувватлашда ушбу портал муносиб хизмат қилади. Ушбу жараёни аҳоли учун янада қулай ва енгиллаштириш учун қуйидаги ишлар амалга оширилди: оммавий ахборот воситалари орқали “Ташаббусли бюджет” жараёнларини кенг ёритган ҳолда фуқароларни ушбу тизим ҳақидаги тушунчаларини кенгайтириш; “Очиқ бюджет” ахборот порталининг мобил иловасини кенг жамоатчиликка тақдим этиш. “Ҳозирги кунда ушбу жараёнларни янада такомиллаштириш бўйича бир қатор янги инновацион ғоялар юзасидан тегишли ишлар амалга оширилмоқда, мисол учун “Ташаббусли бюджет” жараёнларига рақамли технологияларни жалб қилган ҳолда овоз бериш тизимини бир мунча такомиллаштирилди яъни фуқаролар ўзлари истаган таклиф ID-рақамини қисқа рақамларга смс орқали овоз

бериши мумкин бу тизим “смс промо код” хизмати деб аталди”[12].

2-жадвалда “Ташаббусли бюджетлаштириш” натижаларини маҳаллалар кесимида шакллантирилиши ва ғолибларни маҳаллалар кесимида аниқланиши кўрсатилган. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан қонунчиликда таъқиқланмаган маблағларни жамоатчилик фикри асосида шакллантирилган тадбирларга йўналтириш учун мувофиқлаштирувчи органлар қошида ҳар бир маҳалла учун алоҳида бюджет ташкилотларининг бюджетдан ташқари жамғармалари шаклидаги “Маҳалла бюджети” шахсий ғазна ҳисобварағи очилиб, ҳар бир маҳалла томонидан ундирилган маблағлар тегишлилиги бўйича очилган жамғармаларда умумлаштирилади. Эътиборли жиҳати, ушбу лойиҳалар 9200 та маҳаллалар бўйича ёки жами маҳаллар сонига (9367 та маҳалла) нисбатан 98,0 фоизи томонидан илгари сурилган.

2-жадвал

Ташаббусли бюджетлаштириш натижаларини маҳаллалар кесимида шакллантирилиши ва ғолибларни маҳаллалар кесимида аниқланиши[14]

Т/р	Худуд номи	Республика бўйича жами МФЙ лар сони	Жалб қилинган МФЙ лар сони	Жами	Фоиизи
1	Андижон вилояти	887	865	22	98%
2	Бухоро вилояти	544	544		100%
3	Жиззах вилояти	308	308		100%
4	Қашқадарё вилояти	814	814		100%
5	Қорақалпоғистон Республикаси	424	406	18	96%
6	Навой вилояти	330	330		100%
7	Наманган вилояти	791	791		100%
8	Самарқанд вилояти	1 125	1 025	100	91%
9	Сирдарё вилояти	236	231	5	98%
10	Сурхондарё вилояти	723	723		100%
11	Тошкент вилояти	1 020	998	22	98%
12	Тошкент шаҳри	579	579		100%
13	Фарғона вилояти	1 058	1 058		100%
14	Хоразм вилояти	528	528		100%
	ЖАМИ	9 367	9 200	167	98%

Мамлакатимизда ташаббусли бюджет жараёнлари эндиликда ҳар маҳаллалар кесимида шакллантирилиши ва ғолиблар маҳаллалар кесимида аниқланиши тизими жорий этилди (2-жадвал).

Фуқаролар ўз яшаш жойлари (маҳалла, туман, шаҳар)даги турли ижтимоий-иқтисодий муаммоларини яхши билишади ва фуқаролар томонидан таклиф этилган лойиҳалар аксарият ҳолларда асосли ҳисобланади. Чунки, маълум бир жойда узоқ вақт яшаётган фуқарогина биринчи навбатда қандай масалаларни ҳал қилиш кераклигини кўрсата олади. Маҳаллий ҳокимият органлари томонидан кенг жамоатчилик манфаатига хизмат қилувчи бирор қарорни қабул қилишда ёки лойиҳани амалга оширишда фуқароларнинг фикр-мулоҳазалари ва таклифларини инobatга олинмаслиги уларнинг норозилигига айрим ҳолларда маблағлардан самарасиз фойдаланишга олиб келиши мумкин.

Ўзбекистонда маҳалланинг «фаол» моделини жорий этиш, маҳалла томонидан аҳоли кўрсатган муаммоларини бевосита ҳал қилиш ҳамда ҳудудни ривожлантириш учун зарур ресурс ва имкониятлар билан таъминлаш мақсадида барча даражадаги раҳбарлар маҳаллага тушиб, ўз йўналиши бўйича муаммоларни ўрганиши ва уларга ечим топиши тартиби жорий этилди. Маҳалладаги ишларнинг ҳолати вазирлик, идора ва ҳокимликлар фаолиятини баҳолашнинг бош мезони сифатида белгиланди. Маҳаллаларда ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари қайта кўриб чиқилди ҳамда маҳаллаларнинг молиявий имкониятлари кенгайтирилди.

Хулоса. Очқлик асосида демократик сиёсат юритилган мамлакатда давлат ва жамият ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик асосида ижтимоий ва иқтисодий соҳадаги долзарб муаммоларга ечим топилади. Фуқаролар ўз фуқаролик позициясидан тўлиқ фойдалана олиши бу мамлакатда олиб

борилаётган давлат сиёсатида фуқаролик жамиятини тутган ўрнини белгилайди. “Ташаббусли бюджетлаштириш” жараёнларини янада ривожлантириш ҳамда фуқароларнинг талаб ва таклифларидан келиб чиққан ҳолда ушбу тизимни замонавий технологиялар билан узвий боғлаш ҳозирда олдимизда турган энг устувор вазифаларимиздан бири ҳисобланади.

Ташаббусли бюджетлаштириш жараёни аҳолини ташвишга солаётган асосий муаммоларни аниқлашга имкон берди. Халқаро экспертларнинг фикрига кўра, ташаббусли бюджет ҳудудлардаги анъанавий бюджет билан қамраб олинмаган масалаларни зудлик билан ҳал қилиш ва мамлакатда барқарор ривожланиш мақсадларига эришишга кўмаклашади.

Халқаро тажрибадан маълумки, фуқароларнинг бюджет жараёнида иштирок этиши шаффофлик ва очқликни таъминлашга, жамоатчилик назоратини кучайтиришга, давлат органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишга ва коррупциявий ҳолатларнинг олдини олишга қаратилади.

Ташаббусли бюджетнинг яна бир ўзига хос хусусияти – у тўғридан-тўғри демократия механизмига асосланади, бунда фуқаролар бевосита умумий ва маҳаллий аҳамиятдаги лойиҳалар ташаббусини илгари суради, овоз беради, пировардида, шу лойиҳани молиялаштирилишига эришилади. Бюджет маблағларини йўналишини белгилашда оддий фуқароларнинг ҳам бюджет жараёнида доимий ва бевосита иштирок этишига имконият берилади.

“Ташаббусли бюджет” жараёнларда фуқароларни кенгрок жалб қилиш ва танлов имкониятини ошириш мақсадида овоз бериш жараёнида ҳар бир фуқарога ҳар бир йўналиш бўйича биттадан овоз бериш имкониятини тақдим этилса, бунда фуқаро соҳалар кесимидаги тегишли таклифларга бир вақтнинг ўзида биттадан овоз имкониятига эга бўлади.

“Ташаббусли бюджет” механизми: бюджет маблағларидан фойдаланишнинг шаффофлиги ва тиниклигини янада оширади; бир таклиф бўйича сунъий равишда овозлар оширилишига барҳам беради; фуқароларнинг бирча ижтимоий соҳаган оид муаммоларга бўлган қизиқишини ва шу билан бирга масъулиятини оширишга хизмат қилади.

“Ташаббусли бюджет” механизмини амалга оширишнинг энг муҳим натижаси нафақат ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш масалаларини ҳал қилиш эмас, балки аҳоли яшаш манзилларида ижтимоий ва инсон капиталини ривожлантиришдир. Бюджет жараёнида бевосита иштирок этиш орқали фуқаролар ижтимоий ўзгаришларнинг иштирокчиларига

айланишади, ушбу билвосита ва ўлчаш мураккаб бўлган таъсири худудни ривожлантириш учун ҳаракатлантирувчи омил бўлиши мумкин.

Шотландияда имкониятлари чекланган мингдан ортиқ киши 2018 йилда Глазго шаҳрида “партисипатор бюджетлаштириш”га жалб этилди, улар таклиф этилган лойиҳалар бўйича тренингларда, йиғилишларда лойиҳаларни тайёрлаш ва маблағ жалб қилишда иштирок этдилар. Ушбу амалиётни жорий этиш асосида ногиронлиги бўлган кишиларни “партисипатор бюджетлаштириш” амалиётига жалб қилиш бўйича асосий тавсиялар ишлаб чиқилди, бизнинг фикримизча, бу тажриба Ўзбекистон учун ҳам долзарб саналади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент. 2023 йил. 30 апрель. -50 бет.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2020-2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 506-сон Қарори. 2020 йил. 24 август.
3. Ўзбекистон Республикасининг “2022 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида”ги 742-сон Қонуни. 2021 йил. 30 декабрь.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 5072-сон Қарори. 2021 йил. 13 апрель.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Очиқ бюджет» ахборот портали орқали жамоатчилик фикри асосида шаклланган тадбирларни молиялаштиришни янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 5250-сон Қарори. 2021 йил. 22 сентябрь.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2022 йил 20 декабрдаги Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномаси. <https://xs.uz/uzkr/post/ozbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoevning-olij-mazhlisga-murozhaatnomasi>
7. Абдужалилов А., Хамидов Х. Ўзбекистон Республикасининг “2022 йил учун Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджети тўғрисида”ги Қонунида нималар кўзда тутилган. // Молиячи маълумотномаси. Тошкент. 2022. №1.56-58.
8. Исмоилова С.Я. Маҳаллий бюджетлар маблағларидан қандай фойдаланяпмиз? // “Халқаро молия ва ҳисоб” электрон журнали. <https://www.interfinance.uz/en/> -Тошкент. 2020. -№4. август.
9. Касимова Г.А., Шаакрамов Қ. Маҳаллий бюджетларни тузиш ва ижросини таъминлаш. Ўқув қўлланма. Тошкент. Молия. 2007. -275 б.
10. Касимова Г.А., Шорахматов А. Ўзбекистон Республикасида маҳаллий бюджет ғазна ижросининг назарий-услубий асослари. // Иқтисодиёт ва таълим – Тошкент. 2021.- № 5.-Б.228-234.

11. Касимова Г.А., Мухамадкулов А. Бюджетнинг ғазна ижросида ижтимоий соҳа таркибидаги бюджет ташкилотлари харажатларини тўлаш ва назорат қилиш механизми. // "ЛОГИСТИКА ВА ИҚТИСОДИЁТ" илмий электрон журнали. Тошкент. 2021. №4.125-132.
12. Пулатов Д., Хамидов Х. «Очиқ бюджет» ахборот порталида «Менинг йўлим» лойиҳаси ишга туширилди. // Молиячи маълумотномаси. Тошкент. 2022. № 3. 9-11.
13. Хамидов Х. «Ташаббусли бюджетлаштириш» жараёнларида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари. // Молиячи маълумотномаси. Тошкент. 2022. № 6. 10-14.
14. Пулатов Д., Хамидов Х. Права и свободы граждан в процессах «Инициативного бюджетирования». // Справочник финансового работника. Ташкент. 2021. № 12. 57-59.
15. Participatory budgeting and the arts. The findings of research undertaken for Arts Council England. Emily Fennell and Karin Gavelin with Ruth Jackson (PB Unit). 2009. <https://involve.org.uk/sites/default/files/uploads/Participatory-budgeting-and-t...-for-Arts-Council-England.pdf>
16. The findings of research undertaken for PARTICIPATORY BUDGETING WORLD ATLAS. FUNDING BY . <https://www.pbatlas.net/europe.html>
17. HOPE FOR DEMOCRACY 30 Years of Participatory Budgeting Worldwide/ Nelson Dias /Articles/2018. <https://www.semanticscholar.org/paper/HOPE-FOR-DEMOCRACY-30-Years-of-Participatory-Dias/51b4b59f130c3593af9e721791c51b4e3fdcf>
18. Ўроқов У., Иргашев И., Гайбуллаев О. Фуқаролар иштирокидаги маҳаллий бюджет. Ўқув қўлланма. Тошкент. 2022. –Б.44.
19. Ўроқов У., Ускенбаева Д. Ўзбекистонда ташаббусли бюджетни жорий этишни таъминлаш ҳуқуқий асослари. "Science and Education". Scientific Journal. July. 2022. / Volume 3. Issue 7. –P.445-453.
20. PARTICIPATORY BUDGETING IN BRAZIL. Дата обращения: 2023. 28 январь.
21. Participatory budgeting: leaving no one behind. Glasgow Disability Alliance, 2019. <https://gda.scot/resources/participatory-glasgow-leaving-no-one-behind/>
22. Коженко Я.В., Катаев А.В., Катаева Т.М., Лихолетова Н.В., Макарова Е.Л., Шаронина Л.В. Современные тренды инновационного развития экономики. Международный опыт партисипаторного бюджетирования. Административно-управленческий портал AUP.Ru.
23. Baiocchi, Gianpaolo and Ernesto Ganuza. «Participatory budgeting as if emancipation mattered». In *Politics and Society*, Vol. 42, No 1, 2014. pp. 29-50.
24. Cascais' Participatory Budget: an inspiring example, <https://urbact.eu/cascais'-participatory-budget-inspiringexample>; Надежда на демократию / Сборник статей под общей редакцией Нельсона Диаса. М.: Алекс, 2019. – 636 с.
25. Milan – Participatory Budgeting. Collaborative Cities.
26. https://bilanciopartecipativo.comune.milano.it/monitors/index/monitoraggio-dei-progetti#contexts_2
27. <https://bilanciopartecipativo.comune.milano.it/content/view/3> https://www-mf-uz.translate.google/?_x_tr_sl=uz&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=sc&_x_tr_hist=true
28. Хачатрян Г.Н., Шульга И.Е., Сухова А.С. Практики партисипаторного бюджетирования в больших городах / Под общей ред. Шульги И.Е. – М.: «Алекс», 2020 – 106 с.
29. https://admin.openbudget.uz/media/post_attachments/asnova_uz.pdf